

הערות ובאורים לספר חדושי רבינו חיים הלוי הלכות חמץ ומצה פ"א ה"ג

הדברים דלהלן הם המשך למה שנתבאר בעזה"י בבית יצחק שנת תש"ס (עמ' 264-267).

אכן צ"ע בלשון רבינו בסיום דבריו, וז"ל, משא"כ הרמב"ם דפסק בפ"ג מהלכות חמץ ומצה דהשבתתו בכל דבר. וא"כ ליכא בהך דתשבתו רק איסור עשה לחוד שלא יהא להם חמץ, ע"כ שפיר פסק דלא הוי ניתק לעשה ולוקין עליה וכש"נ, עכ"ל. לעיל בדבריו דקדק רבינו לכתוב שעיקר המצוה הוא איסור עשה, וכפי שנתבאר בעזה"י כוון כאן רבינו שלא לשלול קיום עשה, אלא לקבוע שעיקרו איסור עשה, אבל גם קיום עשה יש בו ובהכי נתיישבה קושית החזון איש, וכפי שנתבאר. וע"כ לשונו הנ"ל בסיום דבריו תמוה שבמקום לכתוב דתשבתו הוי עיקרו איסור עשה. כתב דליכא רק איסור עשה לחוד. ונראה כסותר דבריו הראשונים. אמנם אפשר לדחוק ולומר שסמך על מה שדקדק לכתוב לעיל, אבל אין זה דרכו של רבינו.

והנראה, הנה רבינו הציע יסודו לראשונה ביישוב קושיית הגרע"א. שוב חזר על היסוד בכדי ליישב דברי הרמב"ם שלוקין על לאוין דלא יראה ולא ימצא. ובמקומות אלו דקדק לכתוב שאם השבתתו בכל דבר, עיקרו איסור עשה, ואם מצותו בשריפה הוי קיום עשה הנעשית בגוף החפץ. שוב הוסיף רבינו וכתב, וז"ל, ואפילו אם נימא דגם לדידיה נכלל בהך תשבתו איסורא שלא יהא להם חמץ, אבל חיוב השריפה שבחמץ הא פשיטא דהוי מצות עשה כשאר דברים הטעונים שריפה, וכיון דגם זה נכלל בהקרא א"כ פשיטא דמיחשב עי"ז ניתק לעשה, עכ"ל.

כלומר, עד כה תפס רבינו שלר' יהודה הסובר אין ביעור חמץ אלא שריפה, תשבתו הוי רק קיום עשה. והשתא מוסיף רבינו לייסד תירוצו להרמב"ם אפילו אם נתפס שלר' יהודה גם איסור עשה נכלל בתשבתו.

וע"כ השתא נזקק רבינו לחדד ולהוסיף הסבר על דבריו הקודמים דאם גם לר' יהודה נכלל קיום ואיסור בהך דתשביתו, מה בינו לבין רבנן הרי לתרוייהו יש בו גם קיום וגם איסור, ואילו לר' יהודה כל יראה וכל ימצא הויין לאו הניתק לעשה ולרבנן אינן לאו הניתק לעשה. לזה בא רבינו לפרש לן שהבדל גדול יש, לדעת ר' יהודה, שמצותו בשריפה הקיום עשה הוא דין בפני עצמו ואילו לדעת רבנן הקיום נובע מן האיסור, כל עצמו של הקיום אינו אלא מפני שבדרך זו מונע האיסור אלא שגם זה נחשב לקיום עשה לדעת הרמב"ם, ונכלל במה שקבעו לנו חז"ל לאו הבא מכלל עשה עשה, וכמו שנתבאר.

וזוהי כוונת רבינו במש"כ ליכא בהך תשביתו אלא איסור עשה לחוד, שאין בו קיום עשה בפני עצמו כלל.

כל זמן ששיטת ר' יהודה נתפרשה שתשביתו היא כל כולו קיום עשה, לא נצרך רבינו להדגיש נקודה זאת. אכן כיון שנתבאר שגם לר' יהודה תשביתו מורכב מקיום ואיסור, הוצרך רבינו להבהיר שלפי ר' יהודה הקיום הוא קיום עצמאי ואילו לדעת רבנן אין קיום בפני עצמו כלל, הקיום נובע מהאיסור, וכנ"ל. וניחא היטב דברי רבינו בס"ד.

בד"ה ונ"ל כתב רבינו, וז"ל, ולפי זה הרי ניחא דעת הרמב"ם, דסוגיית הגמ' בפסחים דף צה שהבאנו הא קיימא אליבא דר' יהודה, וכמבואר בסוגיא שם, כו', עכ"ל. ובגליונות החזון איש כתב, וז"ל, אינו מובן ובגמ' אין זכר לר"י בכאן כו' וסוגיא דפסחים שם הוא בפירוש המקראות וע"כ הן לכו"ע, עכ"ל. ובאמת היא תמיהה גדולה לכאורה, איפה ראה רבינו שהסוגיא בפסחים היא אליבא דר' יהודה.

והנראה בביאור דברי רבינו, דהנה יעויין ברמב"ם (פ"ב מהל' חו"מ ה"א) שכתב, וז"ל, מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנא' ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם ומפי השמועה למדו שראשון זה הוא יום ארבעה עשר כו', עכ"ל. ופשוט שמי שהשבית חמצו קודם זמן איסור, קיים מצות עשה. וא"כ עצם דברי הגמ' בפסחים שם מוקשים היאך שייך לומר שכל יראה וכל ימצא הויין לאו הניתק לעשה דתשביתו, הא תשביתו אינו משתייך ללאווין דבל יראה ובל ימצא, והראיה שאפשר לקיים תשביתו גם ללא עבירת כל יראה ובל ימצא, וכמבואר ברמב"ם פרק ב'.

ונראה דהנה ר' יהודה יליף מנותר דאין ביעור חמץ אלא שריפה. שריפת נותר אינו עשה בעלמא, אלא באה מחמת הלאו דלא תותירו, והלאו ההוא ניתק לעשה דשריפת נותר. וא"כ יש לנו ללמוד כיו"ב לגבי שריפת חמץ

דיליף מנותר, השריפה באה משום הלאוין דבל יראה ובל ימצא, והלאוין ההן נתקו לעשה. ואילו לדעת רבנן דלא יליפנן חמץ מנותר, לדידהו לא נתחדש כלום במצות תשביתו לאחר זמן איסורו, כדקאי קאי שאינו שייך ללאוין דבל יראה ובל ימצא. ורק לר' יהודה דלאחר זמן איסורו נתחדש ע"פ הילפותא מנותר שמצותו בשריפה, שייך העשה דתשביתו לאחר חצות ללאוין דבל יראה ובל ימצא. ובע"כ דסוגית הגמ' קיימא אליבא דר' יהודה. והם הם דברי רבינו.

והנה בדברי רבינו נתיישבו עוד שתי קושיות חמורות. חדא, כיון שקמיימים העשה דתשביתו ע"י השבתה קודם זמן איסורו, א"כ איך אפשר לומר שבל יראה ובל ימצא הויין לאו הניתק לעשה, והא לאו שקדמו עשה הוא (ואפילו אי תימא שהקיום חל בחצות ולא בשעה שמבטל, והכי מסתברא, מכל מקום קדמו עשה לאו דוקא אלא אין העשה בא אחר הלאו, ופשוט). ולדברי רבינו ניחא, דלדברי ר' יהודה אחר חצות ע"פ הילפותא מנותר נתחדש שבזמן איסור תשביתו היינו שריפה, ומצות שריפה המחודשת שפיר שייך ללאוין דבל יראה ובל ימצא.

ולפי דרכו של רבינו כל הנ"ל הוא ברייתא ערוכה בפסחים (יב:): לדעת הרמב"ם, אימתי שלא בשעת ביעורו אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר, הרמב"ם מפרש כהתוס' לגבי פרט זה דשלא בשעת ביעורו היינו אחר שש שאז נתחדש מצות שריפה ע"פ הילפותא מנותר אבל בשעת ביעורו קודם שש דליכא ילפותא מנותר השבתתו בכל דבר. הרי להדיא שהמצוה לובשת צורה אחרת לאחר שש. (אכן הרמב"ם חולק על התוס' בזה שסובר ששייך קיום תשביתו גם ללא איסור בל יראה).

ועוד, נתיישבה בדברי רבינו קושיית התוס' (ד: ד"ה מדאורייתא), עיין שם בתוס' שהקשו על פירש"י דיליף ביטול מתשביתו (וכ"ה דעת הרמב"ם הובאו דבריו לעיל) דהא האי השבתה הבערה היא ולא ביטול דתניא בשמעתין ר"ע אומר אינו צריך הרי הוא אומר תשביתו ומצינו להבערה שהיא אב מלאכה עכ"ד ובדברי רבינו מבואר תירוץ לקושייתם, שדין שריפה נתחדש במצות תשביתו רק בחצות ע"פ הילפותא מנותר, אבל קודם לכן משמעו ביטול, וכפירוש רש"י (אונקלוס, והרמב"ם).